

Razvojni potencijal BiH dijaspore

Alessia Pozzi, januar 2011

Ovaj izvještaj je izrađen u sklopu Programa zapošljavanja i zadržavanja mladih (YERP-a) koji je financiran od strane španjolske vlade putem Fonda za dostizanje milenijskih razvojnih ciljeva. Opći ciljevi programa su povećanje kapaciteta obrazovnog sustava, lokalnih zajednica radi poboljšanja sposobnosti mladih za zapošljavanje, ojačavanje kapaciteta zavoda za zapošljavanje i civilnog društva za izradu i provođenje integriranih paketa mjera za zapošljavanje mladih te postizanje maksimalnih pozitivnih utjecaja migracija mladih i minimiziranje negativnih utjecaja nepravilnih migracija.

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Izvršni sažetak	4
3. Statistički podaci o dijaspori i usporedba s regijom	4
4. Zakonski okvir	7
5. Institucionalni okvir	8
5.1 SWOT analiza Sektora za iseljništvo Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice	10
6. Politike i programi	11
7. Financijski instrumenti Zajednice	14
8. Kreiranje učinkovitih inicijativa i programa	15
9. Uključivanje mlade dijaspore u razvojne procese u zemlji	16
10. Glavne preporuke	18
Bibliografija	21
Internet izvori	21
Intervjui	22

Skraćenice

ACIPS- Alumni Centar za Interdisciplinarne postdiplomske studije

BHAAAS- Bosanskohercegovačko-američka akademija nauka i umjetnosti

BiH- Bosna i Hercegovina

IASCI- International Agency for Source Country Information

IOM- International Organization for Migration

MHRR- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

TRQN- Temporary Return of Qualified Nationals

TOKTEN- Transfer of Knowledge of Qualified Nationals

WUS- Svjetski Univerzitetski Servis Austrije

1. Uvod

Od 90-tih godina 20. stoljeća uslijed ratnih događanja dolazi do značajnog iseljavanja stanovništva iz Bosne i Hercegovine. Trend se nastavlja i nakon rata zbog nestabilne političke situacije i loših gospodarskih prilika. Socio-ekonomska situacija se popravlja i zemlja se nalazi na putu pridruživanja europskoj obitelji, ali suočena je s mnogim problemima, a jedan od najvećih je ukupna nezaposlenost stanovništva. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine iz 2010. godine ukupna nezaposlenost iznosi 27,2%¹. Stopa nezaposlenosti bila je najviša među osobama starosti 15 do 24 godine, te je iznosila 57,5%. Razlozi su nezaposlenosti su višestruki, no prije svega je uzrok niska gospodarska aktivnost zemlje, a u slučaju mlade populacije je i nedovoljna prilagođenost potrebama tržišta rada. Takva slika upućuje na mogućnost odlaska mlade populacije u potrazi za boljim socio-ekonomskim prilikama. U prilog tome govore i rezultati studije koju je proveo UNDP „Glas tihe većine“ prema kojima 62% mlade populacije želi otići u inozemstvo ukoliko im se pruži prilika. No u fokusu ovog izvještaja nisu unutarnje mjere koje je potrebno poduzeti za brži gospodarski razvoj i smanjene nezaposlenosti već vanjske mjere odnosno mogućnosti koje BiH ima u svojoj dijaspori. Iako opcija korištenja potencijala dijaspore nije „magično“ rješenje, ona može biti snažna snaga u ekonomskom razvoju, stvaranju novih poslova, razvoju poduzetništva, obrazovnog sektora, znanstveno-tehnološkog sektora kao i razvoju cjelokupnog društva.

2. Izvršni sažetak

Osnovni cilj ovog izvještaja je analiza raznih faktora koji utječu na izglednost uključivanja dijaspore u razvoj zemlje, počevši od potencijala unutar same dijaspore, zakonodavnog i institucionalnog okvira u zemlji, politika i programa koji se trenutno provode, poboljšanja trenutnih praksi i identifikaciji novih mogućnosti uključivanja dijaspore s naglaskom na uključivanje mladih iz dijaspore..

BiH dijaspora je izuzetno brojčano velika u odnosu na ukupnu stanovništvo, posebice se taj broj ističe ukoliko napravi usporedba sa zemljama u regiji s kojima BiH dijeli zajedničku geografsku, ekonomsku, političku i društvenu prošlost. Na temelju parcijalnih statističkih podataka možemo zaključiti da se radi o mladoj dijaspori, velik je udio visoko obrazovanih i dobro je integrirana u zemljama prijema. Također postoji aktivni interes dijaspore da doprinese razvoju zemlje. S druge strane u BiH postoji određena prepoznatost njezine razvojne uloge, ali se zasada ne provodi koordinirana politika usmjerena korištenju razvojnog potencijala iseljništva. To se posebice očituje u broju programa prema iseljništvu kao i činjenici da su programi većinom osmišljeni, provedeni i financirani od strane međunarodnih aktera ili nevladinog sektora u zemlji. Uzevši u obzir događanja u zemlji u zadnjih 20-tak godina shvatljivo je da politike migracije i razvoja nisu bile visoko prioritetne u državnoj politici. No s obzirom da se Bosna i Hercegovina sada nalazi na svom razvojnom putu, izuzetno je važno da se u njega uključi i iseljništvo odnosno kreiranjem učinkovitih politika njegov doprinos zemlji može biti izuzetno velik.

3. Statistički podaci o dijaspori i usporedba s regijom

Prema međunarodnim procjenama iz 2009. godine broj stanovništva u Bosni Hercegovini je iznosio 3,800.000², a broj ljudi koji živi izvan Bosne i Hercegovine iznosi 1.461,000.

¹ ILO (International Labor Organization) definicija nezaposlenosti, po kojoj je osoba nezaposlena ako istodobno ispunjava sljedeća tri uvjeta: ne radi (nema posao); aktivno traži posao i raspoloživa je za posao.

² Izvor: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Bosnia&Herzegovina.pdf>

Podjela Bosansko-hercegovačke dijaspore se (ako se uzmu u obzir samo iseljavanja nakon Drugog Svjetskog rata) prema vremenskom razdoblju iseljavanja i potisnim faktorima (push faktorima) može klasificirati na slijedeći način:

- Stanovništvo koje je šezdesetih i sedamdesetih godina emigriralo zbog lošijih gospodarskih prilika u zemlje Zapadne Europe (prvenstveno u SR Njemačku, zatim Austriju, Švicarsku i Nizozemsku)
- Stanovništvo koje odlazi od 1992. godine do 1995. godine zbog ratnih prilika u zemlji
- Stanovništvo koje odlazi nakon 1995. godine zbog loših gospodarskih prilika i političke situacije u zemlji

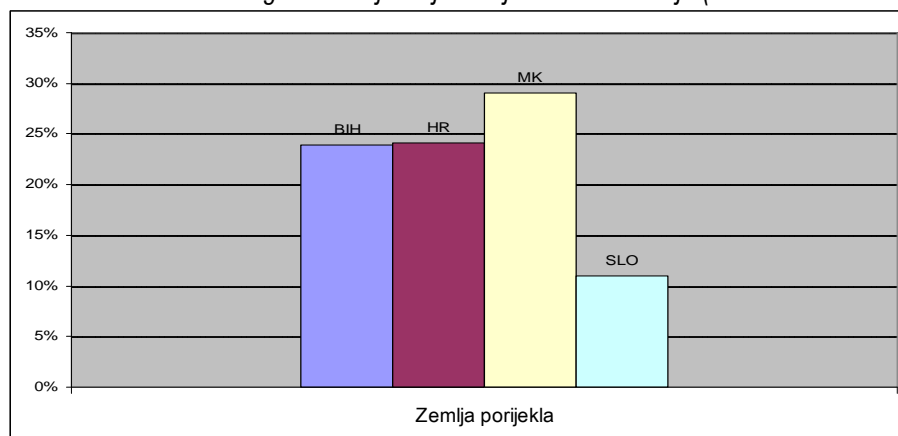
Sa sigurnošću možemo reći da prva skupina obuhvaća nisko i srednje obrazovane emigrante, te uzevši u obzir vrijeme njihovog odlazaka radi se o populaciji koja više nije radno aktivna ili je radno aktivna u manjem broju. Njihov najznačajniji doprinos zemlji bio je u vidu novčanih doznaka. Ne postoje podaci da li je određen broj njih „ uspio“ i primjerice otvorio tvrtke u inozemstvu, niti o brojnosti i obrazovnoj strukturi druge i treće generacije emigranata.

Obrazovna i dobna struktura druge skupine je šarolika (nisko, srednje i visoko obrazovana emigracija), radi se o velikom broju radno aktivnog stanovništva, te područje njihovog iseljavanja puno šire (Sjeverna Amerika, Švedska, Norveška, Nizozemska, Kanda, Australija, Njemačka).

Smatra se da je u trećoj skupini omjer visokoobrazovanih i mladih najveći, posebice od 2000. godine iz razloga što je visokokvalificiranim emigrantima lakše iznaći mogućnosti zapošljavanja u inozemstvu, te se mladi lakše odlučuju za odlazak.

Broj visoko obrazovanih koji su emigrirali iz Bosne i Hercegovine iznosi 23.9%. Taj broj je usporediv s ostalim zemljama bivše Jugoslavije, primjerice u Republici Hrvatskoj taj postotak iznosi 24.1%, a u Republici Makedoniji 29.1%, a za Republiku Srbiju i Republiku Crnu Goru ne postoje podaci. Izuzetak je Republika Slovenija koja ima samo oko 11.5% visokoobrazovanih koji su emigrirali (Tabela 1).

Tabela 1 . Postotak emigranata koji imaju tercijarno obrazovanje (završeno visoko učilište ili fakultet)

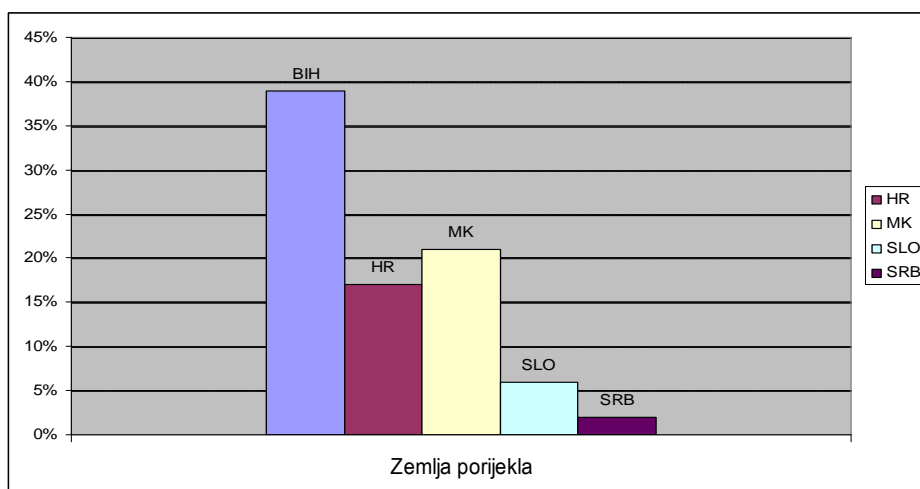

Izvor: WB, Development Prospects Group, *Skilled emigration*, 2000

Podatak koji se značajno razlikuje u usporedbi s ostalim zemljama regije je postotak stanovništva kojii živi izvan zemlje u odnosu na stanovništvo u zemlji. U Republici Hrvatskoj taj postotak iznosi 17.1%, u Republici Makedoniji 21.9%, dok je Republici Sloveniji to samo 6.5%, a u Bosni i Hercegovini taj postotak iznosi velikih 38.9%. Navedeni podatak uz mali natalitet koji ima zemlja svega 0,2 % u 2008.godini³ i iseljavanje koje se i dalje nastavlja predstavlja ozbiljan demografski problem koji će imati dugotrajne negativne učinke na socijalno-ekonomski razvitak zemlje.

³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 2: Postotak stanovništva koji živi izvan zemlje u odnosu na ukupno stanovništvo

Izvor: WB, Development Prospects Group, Emigration, 2010

Do sada nije provedeno sustavno kvantitativno i kvalitativno istraživanje o BiH dijaspori, te se osim osnovnih podataka ne zna njezina dobna struktura, rodna podjela, podjela po stupnju obrazovanja, podjela po stupnju kvalificiranosti po određenim zemljama, ekonomski profil itd. Također nije provedeno opsežnije istraživanje o reintegraciji povratnika u zemlji, preprekama kojima se susreću (zakonskim, institucionalnim, zapošljavanjem), dobnoj skupini koja se vraća (radno aktivnom stanovništvu) i stupnju kvalificiranosti.

Postoje parcijalni podaci za određene zemlje, te je prema popisu stanovništva iz 2000. godine u Sjedinjenim Američkim Državama od ukupnog broja BiH emigranata u toj zemlji 13,7 % prvostupnika (BSc) ili magistara⁴(MSc), a 22,7% pohađa koledže ili fakultete.⁵

Prema podacima MHRR-a (Sektora za iseljništvo) prosječna dob BiH emigranta u Sjedinjenim Američkim Državama iznosi 31 godinu, a u EU zemljama oko 40 godina.

Teritorijalna rasprostranjenost dijaspore je velika i preko 800,000 emigranta živi u zemljama Europe (Njemačka, Švedska, Norveška, Italija, Austrija, Hrvatska, Srbija, Švicarska, itd.), a pola milijuna u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi.⁶

2008. godine je izašla publikacija Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice „Pregled stanja bosanskohercegovačkog iseljništva“ gdje se u zaključcima navodi da „Generalno gledajući status bosanskohercegovačkih iseljenika u zemljama prijema je zadovoljavajući i više od 90% njih je riješilo svoj status kroz stjecanje državljanstva, radno pravni ili neki drugi zakonom predviđeni odnos“. Ovakav zaključak jasno ukazuje da je BiH dijaspora dobro integrirana u zemljama prijema, što je jedan od osnovnih preduvjeta za uključivanje u razvojne inicijative u matičnoj zemlji. U navedenoj publikaciji se zaključuje i da je relativno dobro organizirana, ali i podijeljena po etničkim zajednicama i najvećem dijelu

⁴ Podjela po Bolonjskom procesu

⁶ Interni dokument Sektora za iseljništvo MHRR-a

⁶ Podatak je preuzet iz Migracionog Profila Bosne i Hercegovine, IOM, 2007. godina- u spomenutoj studiji broj BiH iseljništva je preko 1,3 milijuna

organizirana po principima etničke pripadnosti. No također se navodi da većina BiH emigranta nije uključena u rad ni etničkih ni multietničkih organizacija.

Pregledom raspoloživih statističkih podataka i publikacija može se zaključiti da Bosna i Hercegovina ima veliki razvojni potencijal u svojoj dijaspori. No u cilju kreiranja učinkovitih politika i programa potrebno je provesti sustavno kvantitativno i kvalitativno istraživanje, o potisnim i privlačnim faktorima (push i pull), o obrazovnoj i dobnoj strukturi, ekonomskom profilu, spolnoj podjeli, organiziranosti u razne organizacije dijaspore, motiviranosti za sudjelovanje u razvojnim procesima u matičnoj zemlji, itd. Istraživanje bi se trebalo provesti u svim zemljama gdje živi veći broj emigranta iz BiH. Uzevši u obzir samo primjer ovisnosti razine obrazovanja i mogućeg doprinosa matičnoj zemlji, vidljivo je zašto su navedena istraživanja potrebna. (Tabela 3.)

Tabela 3 Doprinosi dijaspore ovisno razini kvalificiranosti

Doprinos	Niskokvalificirani	Visokokvalificirani
Novčane doznake	+++	++
Promocija gospodarstva i izvoza	++	++
Ulaganja/Izravna strana ulaganja	+	++
Posjeti matičnoj zemlji i turizam	+++	++
Unajmljivanje vanjskih suradnika - partnera za obavljanje pojedinih djelatnosti izvan osnovne djelatnosti (outsourcing)		++
Transfer znanja i tehnologija		+++
Politički-zagovaranje, lobiranje, demokratske reforme	+	+++
Filantropija	+++	+
Socijalni kapital	++	++

Izvor: More + means stronger contributions. Source: Wickramasekara 2009

4. Zakonski okvir

Trenutno ne postoji zakonski okvir kojim se regulira djelovanje države prema dijaspori. U prosincu prošle godine MHRR je izradio Zakon o iseljeništvu, ali zasada nije usvojen. Zakonom se definiraju opća načela i područja suradnje, nosioci te suradnje, međusobni odnosi institucija u Bosni i Hercegovini. Zakonom se predviđa i osnivanje tijela „Stalnog komiteta za koordinaciju saradnje sa iseljeništvom“ u kojem se nalaze predstavnici raznih ministarstava (MHRR-a; Ministarstva civilnih poslova i Ministarstva vanjskih poslova) i drugi. Zakonom se predlaže da tijelo ima ulogu međuinstitucionalne koordinacije na pitanjima od važnosti za dijasporu, kao i ulogu u koordinaciju i unapređenju suradnje s dijasporom, te kreiranje inicijativa prema istoj. S obzirom na značajnu ulogu koju ima tijelo, prijedlog bi bio da se u njega uključe i predstavnici Ministarstvo finansija i trezora BiH s obzirom na njihovu nadležnost po

pitanjima financijske politike i Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH s obzirom na njihovu nadležnost po pitanju poduzetništva. Također ne bi bilo na odmet da se u rad tijela uključi i uvaženi pojedinac/ka iz dijaspore, pa makar i na povremenoj osnovi. Za korištenje razvojnog potencijala dijaspore nije nužno postojanje zakonskog okvira, odnosno nije potrebno da zemlja ima usvojen Zakon o iseljeništvu. To je vidljivo na primjeru iz regije odnosno Republika Hrvatska nema Zakon o dijaspori, već je svoja djelovanja prema istoj vezala uz znanstveno-tehnologijsku i inovacijsku politiku u zemlji. Naime za uspješno privlačenje financijskog i humanog kapitala dijaspore, važnije je funkcioniranje općeg zakonodavstva u zemlji i dobro povezivanje sa sektorskim potrebama. Zakon koji u budućnosti može stvoriti poteškoće u korištenju razvojnog potencijala dijaspore je Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine. Prema važećem Zakonu o državljanstvu državljanin Bosne i Hercegovine koji stekne državljanstvo druge države, gubi državljanstvo BiH, ukoliko to nije drugačije određeno bilateralnim sporazumom između Bosne i Hercegovine i države čije državljanstvo stječe. Rok predviđen za zaključivanje ovih sporazuma je do kraja 2012. godine. Do sada su zaključeni sporazumi o dvojnog državljanstvu sa Srbijom i Švedskom, a u pripremi je sporazum sa Hrvatskom. Ukoliko se do 2013. godine ne promjeni važeći Zakon o državljanstvu predstavljat će veliku prepreku programima privremenog i trajnog povratka, odnosno na određeni broj pripadnika dijaspore (moguće veliki) će se primjenjivati zakonske odredbe koje se inače primjenjuju na strance. To će biti diskriminatorno prilikom zapošljavanja jer uobičajena praksa u svijetu da zemlja daje prednost zapošljavanju svojih državljanina u odnosu na strance. Već sada postoji pozitivan izuzetak sukladno Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu odnosno Članak 84 koji govori „Univerzitetski profesori koje univerziteti u BiH pozovu za predavače, naučnici na naučnom ili stručnom usavršavanju, naučnici koji su predstavnici međunarodnih organizacija te naučnici koji učestvuju u provođenju naučnoistraživačkih projekata važnih za BiH“ su izuzeti od obaveze radne dozvole. No ako izuzmemo znanstvenu dijasporu, postavlja se pitanja što je s ostalim dijelom dijaspore koje će sukladno navedenom Zakonu trebati radne dozvole u slučaju privremenog povratka, a teško će se i odlučiti na trajni povratak.

Također pregledom postojećih programa⁷ koji se provode u zemlji i kao što je i identificirano u ACIPS-ovom istraživanju „Kako vratiti, zadržati i dovesti stručnjake u BiH?“ postoje zakonske prepreke na određenim nivoima vlasti u zapošljavanju stručnjaka iz dijaspore odnosno ne priznaje se koncept volontiranja. Rješenje je pronađeno tako stručnjaci iz dijaspore imaju definirano ugovorom izvršavanje poslova koji inače nisu predviđeni sistematizacijom rada.

5. Institucionalni okvir

Postoji niz ministarstava i institucija na državnom nivou, na nivou entiteta i Distrikta Brčko koje imaju male segmente nadležnosti u vezi pitanja bitnih za dijasporu. U skladu sa Zakonom o ministarstvima i drugim tijelima uprave BiH direktnu nadležnost za dijasporu ima **Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstvo vanjskih poslova BiH**. MHHR ima široko polje djelatnosti koje obuhvaća ostvarivanje i zaštitu ljudskih i prava izbjeglica i pitanja vezana uz iseljeništvo. U sklopu Ministarstva djeluje **Sektor za iseljeništvo** čija je temeljna zadaća predlaganje, utvrđivanje politika i provođenje utvrđenih politika prema dijaspori. U Sektoru je zaposleno deset osoba koji se bave širokim spektrom pitanja u svezi iste kao što su ostvarivanje suradnje s organizacijama dijaspore, koordiniranje aktivnosti u oblasti gospodarske, kulturne, sportske, znanstvene i obrazovne suradnje, te informiranja i pružanja stručne pomoći dijaspori u ostvarivanju i zaštiti njezinih prava u BiH. Iako je to mali Sektor posebice uzevši obzir brojnost dijaspore i kompleksnost područja djelatnosti, isti kreira, provodi i daje profesionalnu podršku brojnim inicijativama, dobro je upoznat s europskim politikama u području

⁷ Razgovor sa Stevanom Jugovićem, IOM, program TRQN

migracija, dobrim praksama u svijetu, te također ima jasnu viziju svog djelovanja. Drugo Ministarstvo koje ima veći dio ovlasti prema dijaspori je **Ministarstvo vanjskih poslova BiH** kojem je također u nadležnosti poticanje, razvijanje i koordinacija suradnje sa dijasporom iz BiH. Bezobzira na veliku učinkovitost i profesionalnost **Sektora za iseljeništvo**, pitanje dijaspore u smislu njezine razvojne uloge unutar zemlje ne može biti pitanje manjeg segmenta državne uprave. Izuzetno je važno da i ostali akteri uključeni u kreiranje i provođenje raznih državnih politika u području gospodarstva i poduzetništva, obrazovanja, znanosti, kulture i turizma bolje prepoznaju razvojnu ulogu dijaspore. Postoji određeni stupanj suradnje s ostalim resornim ministarstvima i državnim institucijama po tom pitanju, kao što je primjerice zajednička izrada strategija, no nužno ju je ojačati i bolje definirati područja od zajedničkog interesa djelovanja.

Osim državnih institucija važnu ulogu kreiranju i provođenju politika u području migracija imaju i međunarodne organizacije. Trenutno u Bosni i Hercegovini djeluje određeni broj međunarodnih organizacija koje se bave raznim pitanjima vezanim uz migracije, ali je njihovo djelovanje do sada bilo ipak više fokusirano na održivi povratak i zaštitu izbjeglica i interno raseljenih lica, ilegalne migracije, trgovanje ljudima, pitanje azila, upravljanje granicama. S obzirom na nedavnu prošlost i političku situaciju u zemlji, kao i europsku budućnost zemlje u potpunosti je razumljiva orijentacija migracijskih politika, ali bi bilo izuzetno važno da se veći fokus usmjeri i na politike migracija i razvoja.

Određeni utjecaj na kreiranje politika i ulogu u provođenje programa prema dijaspori imaju također nevladine organizacije u zemlji, uključujući one kojima je primarna djelatnost kao i one koje se bave određenim segmentima vezanim uz dijasporu kao i organizacije dijaspore. Pozitivan primjer toga utjecaja je istraživanje „Kako vratiti, zadržati i dovesti stručnjake u BiH?“ provedeno od strane ACIPS-a. Osim što ima važnost kao prvo sustavno istraživanje o problematici „odljeva mozgova“ iz BiH, koje će utjecati na prepoznavanje navedene tematike od strane institucija koje kreiraju poticajne politike za „cirkulaciju mozgova“⁸ i za sprječavanje daljnjeg „odljeva mozgova“,⁹ doprinijeti će zasigurno i podizanju svijesti kod šire javnosti.

Suradnja **Sektora za iseljeništvo** s nevladinim sektorom i međunarodnim organizacijama je vrlo dobra, što će u budućnosti sigurno rezultirati većim brojem programa kao i većom prepoznatljivošću razvojnog potencijala dijaspore od strane državnih institucija koje nisu direktno nadležne za pitanja iste, ali su nužne za kreiranje učinkovitih politika migracija i razvoja.

⁸ Koncept koji podrazumijeva da u novoj globalnoj ekonomiji odlazak visokokvalificirane radne snage može biti koristan za zemlje prijema kao i za matične zemlje (AnnaLee Saxenian, Brain Circulation: How High-Skill Immigration Makes Everyone Better Off)

⁹ Koncept prema kojem matična zemlja trajnim i masovnim odlaskom visokokvalificirane radne snage i znanstvenika ima samo negativne posljedice, a korist imaju samo zemlje prijema (AnnaLee Saxenian, Brain Circulation: How High-Skill Immigration Makes Everyone Better Off)

5.1 SWOT analiza o Sektoru za iseljeništvo Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice

Namjera ove SWOT analize je identificirati pozitivne i negativne kako vanjske tako i unutarnje faktore koji utječu na mogućnosti uključivanja BiH dijaspora u razvojne procese u zemlji. U ovom trenutku postoji puno više snaga (unutarnji faktori) i mogućnosti (vanjski faktori) nego što je slabosti i prijetnji. No ukoliko se u skorijoj budućnosti ne počnu poduzimati učinkovite mjere korištenja potencijala dijaspora, vrlo je moguće da će s prolaskom vremena njezin interes oslabjeti.

<p>SNAGE</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ visokoprofesionalni, motivirani i educirani zaposlenici ○ dobro definirana unutarnja struktura Sektora ○ dobra upoznatost s europskim i svjetskim politikama i praksama u području migracija i razvoja ○ profesionalno vođenje Sektora i jasna vizija djelovanja 	<p>SLABOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ premali broj zaposlenika u sektoru s obzirom na širok spektar djelatnosti prema dijaspori ○ nepostojanje Strateškog dokumenta kojim bi se odredila prioritetna područja djelovanja prema dijaspori, s naglaskom na njezin razvojni potencijal ○ mali Sektor u Ministarstvu koje pokriva široko područje djelovanja, posebice što su neka područja u djelatnosti Ministarstva poput zaštite ljudskih i prava izbjeglica od visokog prioriteta u državnoj politici i procesu pridruživanja EU
<p>MOGUĆNOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ heterogenost dijasopre prema stupnju kvalificiranosti što omogućuje kreiranje širokog spektra inicijativa ○ visok postotak visoko kvalificiranog i znanstveno-istraživačkog kadra ○ dijaspora je po dobnoj podjeli većinski mlada i radno aktivna ○ dijaspora je dobro integrirana u zemljama prijema ○ teritorijalna rasprostranjenost dijaspore je velika ○ postoji interes unutar dijaspore za uključivanje u razvojne procese u zemlji ○ postoji dobra suradnja s međunarodnim organizacijama u BiH koje djeluju u području migracija 	<p>PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ podijeljenost dijaspore prema etničkoj pripadnosti ○ nedovoljno prepoznavanje razvojnog potencijala dijaspore u matičnoj zemlji od strane kreatora politika ○ nedovoljna međuinstitucionalna suradnja potrebna za kreiranje programa prema dijaspori ○ neprovođenje politika navedenih u usvojenim i predloženim Strategijama

<ul style="list-style-type: none"> ○ postoji dobra suradnja s organizacijama iz nevladinog sektora ○ postoji sve veća prepoznatljivost dijasporu u ključnim političkim dokumentima (Razvojna Strategija BiH-pred usvajanjem) 	
--	--

6. Politike i programi u zemlji

U cilju analize budućih politika u području migracija i razvoja uzeti su obzir sektorski strateški dokumenti, s naglaskom na one sektore uz koje se može asociirati razvojni potencijal dijasporu, prijašnji programi i inicijative kao i oni koji se trenutno provode. Pregledom usvojenih strateških dokumenta kao i onih koji su trenutno u procesu usvajanja, željelo se vidjeti postoji li dovoljna prepoznatost potencijala i uloge koju bi dijaspora mogla odigrati u razvoju matične države. Također su i za neke Strateške dokumente uzeti u obzir akcijski planovi odnosno mjere koje se poduzimaju za realizaciju ciljeva iz strateških dokumenta. Programi i inicijative su razmotreni u kontekstu postojanja prijašnjih politika.

Dodatni izazov za političare i javnu upravu u zemljama Zapadnog Balkana je i utjecaj europskih integracija na državne politike i donošenje zakona u smislu određenog ograničavanja manevarskog prostora jer postoji niz obveza za vladu i javnu upravu kako bi ispunili uvjete dogovorene u Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i postali zemlja članica, a pitanje migracija i razvoja nije uključeno isti. No treba uzeti u obzir da se zemlja nalazi na putu na kojem će morati prihvatiti ne samo **pravnu stečevine Unije (Acquis communautaire)**, već se i suočiti sa zadatkom usklađivanja svojih politika poštujući načela i strateške dokumente Unije. Jedan od važnih strateški dokumenta EU-a je **Lisabonska strategija, odnosno Lisabonska agenda** sukladno kojem dokumentu je EU trebala do 2010. godine postati najkonkurentnije i najdinamičnije **gospodarstvo svijeta utemeljeno na znanju**, sposobno za održivi gospodarski rast, s najvećom stopom zaposlenosti i snažnom gospodarskom i socijalnom kohezijom. Nakon izvješća iz 2005. godine koje je pokazalo loše rezultate u provedbi Strategije usvojena je revidirana Lisabonska strategija, te je EU preusmjerila prioritete na tri ključna područja: učiniti Europu atraktivnijim mjestom za ulaganje i rad, osigurati znanje i inovacije za rast i stvoriti veći broj radnih mjesta te bolja radna mjesta. U provođenju različitih mjera u kreiranju gospodarstva utemeljenog na znanju, u kojem ljudski resursi imaju jednaku važnost kao i financijski resursi, sigurno je da će s obzirom na brojnost stanovništva koje živi izvan zemlje u odnosu na stanovništvo u matičnoj zemlji, njegov stupanj kvalificiranosti i daljnji trend „odljeva mozgova“ morati se uključiti i dijaspora.

Strategija BiH u oblasti imigracije i azila 2008-2011 u jednom malom dijelu se osvrće na emigraciju. U Strategiji je prepoznat problem „odljeva mozgova“ i depopulacije, ali s druge strane vrlo malo obrađuje razvojni potencijal dijasporu. Štoviše u **Strategiji** je navedeno“ *Utjecaj mnogobrojne bh. dijasporu je značajan jer, prema raspoloživim podacima za posljednjih nekoliko godina, novčane pošiljke primljene od bh. dijasporu čine od 17 do 22 % DBP Bosne i Hercegovine. Nažalost, čini se da je to jedina korist koju BiH može izvući od svoje dijasporu, pored mogućnosti stjecanja njenih financijskih sredstava i stručnosti u slučaju povratka.*“ Ova Strategija se ograničava na uzak doprinos (novčane doznake) koji dijaspora može pružiti i navodi nužnost povratka za iskorištavanje stručnog potencijala iste što je suprotno dokazanim dobrim praksama koje se provode u svijetu. Akcijski plan implementacije ove Strategije ne sadrži mjere predviđene za implementaciju dijela Strategije koji se odnosi na dijasporu.

Drugi usvojeni strateški dokument koji je spominje tu problematiku je **Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2010-2015** gdje se kao prednost navodi „velika dijaspora spremna da se uključi u sektor naučno-istraživačke djelatnosti“. No pregledom Akcijskog plana za provođenje **Strategije razvoja nauke u Bosni i Hercegovini** vidljivo da je uloga znanstvene dijaspore direktno prepoznata samo u dvije aktivnosti. Konkretnije prva aktivnost se odnosi na stvaranje zakonskih i drugih pretpostavki za nesmetan transfer znanja i tehnologija odnosno uključivanje stranih znanstvenika, uključujući i BiH znanstvenike iz inozemstva u domaće znanstvene projekte. Druga aktivnost se odnosi na omogućavanje institucijama u BiH da znanstvenicima iz dijaspore dodijele status pridruženog znanstvenog savjetnika. Pozitivno je uključivanje BiH znanstvenika iz inozemstva u Strategiju i pripadajući akcijski plan, ali ne postoji naznaka davanja veće uloge znanstvenoj dijaspori u izgradnji znanstveno-tehnološkog sustava u BiH.

U **Strategiji integriranja Bosne i Hercegovine u EU** uloga dijaspore je prepoznata jedino u području promocije BiH u inozemstvu.

Nedavno usvojena **Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini** prepoznaje potrebu osmišljavanja shema za produktivnije korištenje novčanih doznaka i putem toga otvaranje novih radnih mjesta.

Trenutno su u procesu usvajanja još dvije važne strategije. To su **Strategija socijalnog uključivanja i Razvoja Strategija BiH**.

U **Razvojnoj Strategiji BiH** se predlaže stvaranje povoljnih uvjeta za privlačenje investicija, štednje i novčanih doznaka od strane dijaspore, kreiranja programa povratka i kružnih migracija visokokvalificirane i znanstvene dijaspore koje će provoditi država. Možemo zaključiti da ova Strategija s obzirom na tip strategije ima najširi pristup razvojnom potencijalu dijaspore u smislu povezivanja uz znanstveni, gospodarski i visoko obrazovni sektor. U fazi usvajanja su i akcijski planovi za provođenje Strategije u kojima se navodi niz mjera za korištenje razvojnog potencijala dijaspore.

U **Strategiji socijalnog uključivanja** su predložene mjere poboljšanja kapaciteta obrazovnog sustava kroz prijenos znanja i iskustava iz dijaspore.

Programi koji se trenutno provode IOM-ov program „**Privremeni povratak visokokvalificiranih državljana**“ (TRQN) i SUS-ov program „**Brain Gain Plus**“. Cilj TRQN programa je transfer znanja i iskustava od strane visokokvalificiranih stručnjaka iz Nizozemske BiH porijekla raznim sektorima u zemlji ovisno o njihovoj ekspertizi.

Cilj programa „**Brain Gain Plus**“ koji provodi WUS je unaprijediti sektor visokog obrazovanja putem gostujućih predavanja akademskih djelatnika, koji su porijeklom iz zemalja jugoistočne Europe, a trenutno žive i rade u trećim zemljama ili putem predavanja akademskih djelatnika koji su zaposleni u Austriji bez obzira na njihovo porijeklo.

U prošlosti su se provodili razni programi poput IOM-ovog programa **Prijenos znanja iz dijaspore u BiH** / TOKTEN programa koji je IOM provodio u suradnji sa UNDP-em i Ministarstvom vanjskih poslova Bosne i Hercegovine u okviru kojeg je bio predviđen kratkotrajni konzultantski boravak na institucijama i tvrtkama u BiH. Rezultat tog projekta je i uspostavljanje **Bosansko medicinske inicijativa (BMI)**, u okviru Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu¹⁰. Također je od strane IOM bio implementiran program „**Povratak kvalificiranih stručnjaka**“ u okviru kojeg su se u od 1996. godine do 2002 godine vratila u BiH 862¹¹ kvalificirana povratnika.

Provodili su se i programi od strane nevladinog sektora ("Bosanska zajednica") poput programa "**Re-connect**" financiranog od strane Švicarskog ureda za razvoj i suradnju (SDC) u BiH i Saveznog ureda

¹⁰ Alma Šunje, IOM, Javna tribina na temu: "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?"

¹¹ Alma Šunje, IOM, Javna tribina na temu: "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?"

za migraciju Švicarske vlade, u sklopu kojeg je 160 mladih ljudi iz dijaspore ostvarilo plaćene prakse u BiH.

Nedavno je i Sektor za iseljništvo izdao publikaciju o znanstvenicima BiH porijekla koji žive u inozemstvu. Organizirana su i dva kongresa BiH znanstvenika iz domovine i inozemstva u organizaciji Vlade Kantona Sarajevo - Ministarstva obrazovanja i nauke i Univerziteta u Sarajevu, a pod pokroviteljstvom Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH- Sektora za iseljništvo.

U 2010. godini su urađene i dvije važne studije. Na prijedlog i inicijativu MHRR-a i suglasnost Vijeća ministara BiH, IOM je izdvojio financijska sredstva za istraživanje, koje je proveo IASCI, o financijskim priljevima i mogućnostima privlačenju investicija dijaspore u BiH. Iako prema podacima Svjetske banke za 2009. godinu¹² novčane doznake čine 13% BDP, ovo je prva sustavna studija o financijskim priljevima i mogućnostima privlačenja investicija BiH dijaspore. Druga važna studija je već prije navođena studija od ACIPS-a o povratku visoko kvalificirane i znanstvene dijaspore.

Pregledom implementiranih programa i onih koji su trenutno u fazi implementacije, možemo zaključiti da u prošlosti nije postojala usklađena državna politika usmjerena korištenju razvojnog potencijala dijaspore. Dosadašnji programi su financirani i implementirani većinom od strane međunarodnih institucija i nevladinog sektora, a manjim dijelom od strane institucija u BiH. Broj programa s obzirom na veliki potencijal BiH dijaspore je vrlo mali. Također je ovim programima obuhvaćen samo jedan od niza doprinosa koje može imati dijaspora, a to je transfer znanja. To nije zanemariv doprinos, ali potencijali BiH dijaspore su puno veći. S obzirom da nije bilo središnjeg koordiniranja programa, odnosno definirane politike koja je utjecala na njihovo stvaranje, gubio se i sinergijski učinak koji su ti programi mogli proizvesti. Pozitivno je da su bar određeni segmenti društva poput međunarodnih institucija i nevladinog sektora pokrenuli programe iz područja migracija i razvoja, te osim rezultata koji su ti programi proizveli (npr. uspostavljanje Bosansko medicinske inicijative), kontakti i iskustva proizašli iz tih programa mogu poslužiti kao osnova za kreiranje još učinkovitijih programa.

Primjer izvrsnog djelovanja je rad BHAAAS-a, organizacije iz dijaspore koja je osnovana 2007. godine u Sjedinjenim Američkim Državama s ciljem unaprjeđenja i razvoja znanosti i umjetnosti, edukacije i poticanju raznih aktivnosti BiH dijaspore u SAD-u, Kanadi i Bosni i Hercegovini, kao i uspostavljanju veza i suradnje između BiH znanstvenika, umjetnika i profesionalaca u Sjevernoj Americi, te suradnje s matičnom zemljom. Ova organizacija je do sada održala razne manifestacije u BiH ("Dani bosanskohercegovačko-američke akademije nauka i umjetnosti u BiH"), uključujući stručne skupove i simpozije iz područja medicine i biologije, te se također bavi i izdavačkom djelatnošću kao i stipendiranjem BiH studenta.

Iako nije postojala usklađena državna politika, određeni segmenti državne uprave i institucija imaju razvijenu svijest o potencijalima dijaspore što je vidljivo iz poduzetih inicijativa (kongresi, publikacije i podrška raznim događanjima), ali zasada su se aktivnosti svodile većinom samo na umrežavanje i prikupljanje podataka.

Pregledom strateških dokumenta koji su nedavno usvojeni ili su pred usvajanjem, čini se da dolazi do promjena u pristupu. Razvojna uloga dijaspore prepoznata je u raznim strateškim dokumentima čime se omogućuje više-sektorski pristup. No pregledom akcijskih planova odnosno brojnosti mjera koje uključuju dijasporu može se zaključiti da potencijal ipak nije u potpunosti prepoznat. S obzirom da radi o relativno malom broju postojećih akcijskih planova treba pričekati usvajanje ostalih akcijskih planova posebice onih koji se odnose na **Razvojne Strategije BiH**.

Postoji i inicijativa Sektora za iseljništvo za izradu **Strategije o iseljinstvu** koja bi zasigurno bila najbolji temelj i okvir kreiranja učinkovitih politika i programa. Navedenom strategijom bi se obuhvatili svi segmenti mogućeg razvojnog doprinosa dijaspore, za nju bio odgovoran Sektor kojem je to primarna

¹² Migration and Remittances Factbook 2011

djelatnost i koji najbolje upoznat s potencijalima dijaspore, a suradnji s drugima sektorima u zemlji bi mogao identificirati potrebe u BiH.

7. Financijski instrumenti Zajednice

U sklopu ovog izvještaja namjera je bila vidjeti dostupnost financiranja iz europskih fondova za programe koje bi uključivale doprinose znanstvene dijaspore.

Od programa pomoći Zajednice trenutno BiH ima na raspolaganju **IPA-u, TAIEX i Sedmi okvirni program za istraživanje i tehnološki razvoj (FP7)**

IPA (Instrument prepristupne pomoći) je fleksibilni instrument sastavljen od pet komponenti, s glavnim ciljem pomoći u izgradnji institucija i vladavine prava, ljudskih prava, uključujući i temeljna prava, prava manjina, jednakost spolova i nediskriminaciju, administrativne i ekonomske reforme, ekonomski i društveni razvoj, pomirenje i rekonstrukciju te regionalnu i prekograničnu suradnju.

Program IPA sastoji se od sljedećih komponenti:

- Podrška u tranziciji i institucionalna izgradnja
- Regionalna i prekogranična suradnja
- Regionalni razvoj
- Razvoj ljudskih resursa
- Razvoj ruralnih područja

S obzirom da BiH ima status zemlje potencijalnog kandidata na raspolaganju su joj samo prve dvije komponente, ostale mjere djelomično se provode kroz najvažniju komponentu ovog instrumenta, a to je „podrška u tranziciji i institucionalni razvoj“, te se koristi sustav centralizirane provedbe¹³. Dokument koji određuje provedbu i prioritete IPA programa u određenom razdoblju je Dokument višegodišnjeg indikativnog planiranja (MIPD) koji se izrađuje u koordinaciji s državnom upravom u Bosni i Hercegovini. Sukladno Dokumentu višegodišnjeg indikativnog planiranja (MIPD) 2009-2011 koji je trenutno na snazi možemo reći da ne postoje mogućnosti ili su vrlo male za financiranje inicijativa s ciljem korištenja razvojnog potencijala dijaspore. U budućnosti kada će u Bosni i Hercegovini sustav provedbe IPA programa biti decentraliziran¹⁴ i kada će biti dostupne ostale komponente IPA-e i posebice komponente „Regionalni razvoj“ i „Razvoj ljudskih resursa“ treba svakako planirati i programe koji uključuju razvojne potencijale dijaspore.

Sedmi okvirni program je program za istraživanje i tehnološki razvoj i osmišljen je kako bi doprinio rastu i konkurentnosti EU. Namjena tog programa je pomoć u ostvarivanju ciljeva formuliranih u Lisabonskoj agendi. FP7 se proteže na razdoblje od sedam godina, tj. od 2007. do 2013, i ima proračun od 50 milijardi EUR-a, te je najveći civilni program za financiranje istraživanja i razvoja u svijetu. Sudjelovanje je otvoreno subjektima iz svih zemalja, a one su razvrstane u nekoliko kategorija: države članice EU-27, pridružene zemlje, zemlje međunarodni partneri (neke afričke, azijske, južnoameričke i mediteranske zemlje) i treće zemlje. Bosna i Hercegovina spada u grupu pridruženih zemalja ima mogućnost sudjelovanja u FP7 u punom opsegu sa svim pravima i mogućnostima kao i sve ostale punopravne članice EU. Postoji niz mjera koje zemlja može poduzeti u jačanju ljudskih resursa s krajnjim ciljem povećanja apsorpcijskog kapaciteta zemlje za Sedmi okvirni program. S obzirom na potencijal koji Bosna i Hercegovina ima u svojoj znanstvenoj dijaspori u smislu brojnosti, a i također u smislu zemlja u kojima žive (velika većina tih zemlja je na visokom nivou znanstvenog i tehnološkog

¹³ Centralizirani sustav provedbe je onaj u kojem Europska komisija ima odgovornost za definiranje i provedbu projekata.

¹⁴ Decentralizirani sustav provedbe je onaj u kojem su odgovornosti za upravljanje prenesene na državu korisnika

razvitka) predlaže se uspostavljanja korodirane inicijative za umrežavanje BiH znanstvenika sa znanstvenicima iz dijaspora u cilju predlaganja i kvalitetnog izvođenja FP7 projekata.

Instrument za tehničku pomoć i razmjenu informacija (TAIEX) pruža središnje upravljaju kratkoročnu tehničku pomoć na području usklađivanja, primjene i provedbe zakonodavstva Europske unije. U sklopu ovog instrumenta nisu identificirane mogućnosti za uključivanje isljeništva.

8. Kreiranje učinkovitih inicijativa i programa

Zadnjih godina je veza između razvoja i migracija u fokusu kreatora razvojnih politika, međunarodnih organizacija i vlada raznih država. Postoji niz modaliteta koje su zemlje primijenile u korištenju razvojnih potencijala svojih dijaspora kako bi ublažile negativne posljedice migracija (gubitak radne snage, odljev mozgova, demografski problem itd.).

U skupine zemalja koje koriste razvojne potencijale dijaspora spadaju zemlje u razvoju, kao i razvijene zemlje (npr. afričke zemlje i Irska). Doprinosi dijaspora razvoju matičnih država mogu biti ekonomski, intelektualni, politički i humanitarni i u vidu socijalnog kapitala. Na svijetu postoji niz dobrih praksi i programa koje se mogu primjenjivati i drugim zemljama, ali pri tome treba svako voditi računa raznim faktorima koji su nužni za postizanje maksimalnog učinka takvih programa.

Jedna od osnovnih pretpostavki je aktivni interes unutar same dijaspora da doprinese razvoju svoje zemlje i dobra integriranost u zemljama prijema. U slučaju Bosne i Hercegovine ta pretpostavka je zadovoljena. To je vidljivo iz niza inicijativa koje je sam dijaspora poduzela (poput aktivnosti Bosanskohercegovačko-američke Akademije nauka i umjetnosti), kao i odaziva na inicijative (Kongresi znanstvenika) i sudjelovanja u programima poput IOM-ovih TOKTEN i TRQN programa. Dodatno veliki dio dijaspora je relativno nedavno napustio zemlju i veze su još uvijek jake što se vidi i kroz novčane doprinose dijaspora. Dobra integriranost BiH dijaspora u zemljama prijema je potvrđena i nedavnom studijom IASCI-a i IOM-a¹⁵.

Druga pretpostavka je prepoznavanje uloge koju bi dijaspora mogla odigrati od strane državnih institucija i kreatora politike u matičnoj zemlji. Kao što je obrazloženo u prošlom poglavlju u Bosni i Hercegovini taj uvjet nije u potpunosti zadovoljen, što se u konačnici očituje u premalom broju inicijativa i njihovoj nepovezanosti. Osim onih koji su zaduženi za kreiranje politika bitna je i percepcija šire javnosti o dijaspori kao i prepoznavanju njene razvojne uloge. Nedavna studija UNDP-a iz 2007 godine „Glas tihe većine“ koju je proveo istraživački institut Oxford International pokazala je da se „Povratak dijaspora smatra ekonomskom prednošću, a na njenu reintegraciju u BiH se ne gleda se kao na konkurenciju postojećim strukturama.“ Iako je to pozitivan pokazatelj, u nedavnom istraživanju provedenom od ACIPS-a „Kako vratiti, zadržati i dovesti stručnjake u BiH?“ navedeno je „Glavna prepreka trenutno nije u nivou zainteresiranosti dijaspora da doprinesu razvoju matične zemlje, već unutar same BiH, koja trenutno nedovoljno iskorištava postojeće potencijale.“ U konačnici se na temelju ovih izvještaja zaključiti da je percepcija pozitivna, ali razvojna uloga dijaspora nije prepoznata od šire javnosti.

Kada govorimo o korištenju intelektualnog potencijala dijaspora i kreiranju programa treba uzeti u obzir stupanj ekonomskog razvoja zemlje, funkcioniranje zakonodavstva, institucija i potrebe tržišta rada. To je najbolje vidljivo na zemljama poput Južne Koreje koje su tek u trenutku ekonomskog zamaha mogle trajno povratiti dio svoje visoko kvalificirane i znanstvene dijaspora. Drugim riječima nije nužno inzistirati samo na „povratu mozgova“ (engl. brain gain) u matičnu zemlju, korist može biti višestruka i u korištenju razvojnog potencijala dijaspora ako ona ostane u zemljama prijema. Jedan od najpoznatiji primjera je doprinos Indijske dijaspora ekonomskom razvoju Indije odnosno njezinom IT sektoru. Krajem 80. –ih godina 20. stoljeća određeni broj inženjera iz Indije je zauzeo liderske pozicije u američkim IT kompanijama. Prve inicijative ove grupe su bile u vidu mentorstva mladim programerima iz Indije. S

¹⁵ Maximising the Development-Impact of Migration-related Financial Flows and Investment to Bosnia and Herzegovina,2010

vremenom je broj uspješnih poduzetnika i uspješnih menadžera u SAD-u rastao, te su imali sve aktivniju ulogu u promociji indijske IT industrije van granica Indije, što je u konačnici rezultiralo i prepuštanjem dijelova poslova (outsourcing) američkih IT kompanija kompanijama u Indiji.

Prije kreiranja novih programa potrebno bi bilo napraviti analizu o stanju pojedinih sektora u BiH i uključiti dijasporu u definiranje razvojnih ciljeva odnosno za uspješnost programa treba postojati zajednički vizija dijaspore, korisnika „pomoći“ i onog koji omogućuje financijska sredstva za provođenje programa.

9. Uključivanje mlade dijaspore u razvojne procese u zemlji

Jedan od glavnih ciljeva ovog izvještaja je bio predlaganje inicijativa u svrhu poboljšanja komunikacije s mladom dijasporom kao i identificiranje mogućih područja suradnje mlade dijaspore i domaćih državnih institucija i privatnog sektora s ciljem održivog razvoja Bosne i Hercegovine. Naglasak u identificiranju inicijativa i mogućeg doprinosa mlade dijaspore bio je vezan razvoj znanstveno-istraživački sektora u BiH. Navedeni sektor je bio izabran zbog nekoliko razloga. Nedavno je Sektor za iseljništvo izdao dvije publikacije sa 249 životopisa znanstveno-istraživačkih djelatnika BiH porijekla od kojih mnogi rade u vrhunskim razvojno i istraživačkim institucijama diljem svijeta. Pregledom samo navedene publikacije možemo zaključiti da je razvojni potencijal dijaspore u ovom sektoru izuzetno veliki:

1. znanstvenici iz dijaspore posjeduju raznoliki spektar ekspertiza iz područja prirodnih, društvenih, tehničkih i humanističkih znanosti
2. veliki broj njih ima već izgrađene karijere i etablirani su u svojim područjima, te posjeduju iskustvo rada u javnom i privatnom sektoru
3. najveći broj njih radi u zemljama koje imaju vrhunski razvijene znanstveno istraživački sustave kao i učinkovite nacionalne inovacijske sustave¹⁶

Direktni iskazi interesa od znanstvenika za suradnjom koje je zaprimio Sektor za iseljništvo prilikom izrade ove publikacije, kao i sudjelovanje na kongresima, postojanje organiziranih inicijativa iz dijaspore poput Bosansko-hercegovačka akademije nauka i umjetnosti ukazuju na spremnost za daljnjim umrežavanjem i konkretnom suradnjom. Dodatni pozitivni aspekt koju ima znanstvena dijaspora je njezina nepodijeljenost po etničkim principima.

Također na putu prema Europskoj Uniji koja za cilj ima postati najkompetentnije i najdinamičnije gospodarstvo svijeta utemeljeno na znanju, Bosna i Hercegovina će morati obaviti niz mjera i reformi da bi ostvarila tranziciju ka tom cilju. Temeljna odrednica gospodarstva utemeljenog na znanju jest ljudski kapital ili, točnije, njegova bitna znanja, stručnosti i sposobnosti. Niz unutarnjih mjera potrebnih za ostvarivanje konkurentnosti radne snage se odnose na povećanje broja visokoobrazovanog stanovništva, poboljšanju veza između obrazovanja i područja rada, poticanju cijelo-životnog učenja, dostupnosti visokog obrazovanja što većem broju mladih. Vanjske mjere koje zemlja može poduzeti u tranziciji prema gospodarstvu utemeljenom na znanju odnosno osiguravanju konkurentne radne jesu poticanje svoje dijaspore na trajni li privremeni povratak i privlačenje stranih stručnjaka i znanstvenika. Za mogućnost provođenja zadnje mjere zemlja mora biti na visokom stupnju gospodarskog razvitka. Prilikom kreiranja inicijativa i programa za uključivanje dijaspore treba dobro razmotriti i stanje sektora u zemlji za koji je namijenjena intervencija.

Uzevši u obzir jedan od osnovnih indikatora u sustavu znanosti u BiH poput niskog stupnja ulaganja u znanosti koji je ispod 0.1% BDP u 2009. godini (primjerice u Hrvatskoj u 2009. godini iznosi 0.9 %, u Sloveniji 1.86 % BDP-a, prosjek EU 27 2% BDP-a) jasno je da je znanstveni sustav u BiH u teškom stanju. Prva barijera učinkovitom funkcioniranju znanstvenog sustava je jedinstveni i složeni ustavni model prema kojem je za koordiniranje znanstvenih politika u nadležnosti Bosne i Hercegovine

¹⁶ Prema definiciji OECD-a inovacijski sustav jest način organizacije i gospodarenja znanstvenoistraživačkim resursima radi stvaranja tehnološke inovacije kao središnje kategorije gospodarstva znanja.

zaduženo Ministarstvo civilnih poslova odnosno Sektor za nauku i kulturu. Preporuke i odluke Ministarstva civilnih poslova nisu obvezujuće, a daljnje nadležnosti imaju dva entitetska ministarstva odnosno Ministarstvo nauke i tehnologije Republike Srpske i Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke zajedno s 10 kantonalnih ministarstava i tijelo u Vladi Brčko distrikta

U tako složenom sustavu gdje 13 ministarstava provodi manje-više autonomne znanstveno tehnologijske politike¹⁷ trebalo bi identificirati postojanje interesa i infrastrukturne mogućnosti korištenja razvojnog potencijala dijaspore.

Dosadašnje inicijative prema znanstvenoj dijaspori koje su bile pokrenute od zemlja suočenih s problemom odljeva mozgova mogu se općenito podijeliti u slijedeće skupine:

- a. programi za trajni povratak znanstvenika i njihovu reintegraciju u znanstveni sustav u matičnoj zemlji
- b. stvaranje mreža znanstvene dijaspore i domaćih znanstvenika za rad na specifičnim temama i zadacima
- c. programi za kratkotrajne posjete znanstvenika iz dijaspore kako bi razvijali suradnju i doprinijeli prijenosu znanja u matičnu zemlju za unaprjeđenje znanosti i tehnologije
- d. programi za poticanje suradnje domaćih institucija i tvrtki sa znanstvenicima iz dijaspore
- e. uključivanje znanstvene dijaspore u izgradnju i poboljšanje znanstveno-tehnologijskog sustava u matičnoj zemlji

Uzevši u obzir opću socio-ekonomsku situaciju u zemlji, kao i stanje znanstveno-istraživačkog sustava budući pilot programi bi trebali biti više orijentirani na virtualno umrežavanje i privremeni povratak. Programi za poticanje povratka su skupi programi ako se financira cijeli niz instrumenta koji su potrebni za uspješnu reintegraciju u znanstveni sustav matične zemlje (plaća, oprema, zapošljavanje doktorskih studenata, troškovi istraživanja, itd). Ovakvi programi nisu isplativi ako znanstveno-istraživačka infrastruktura u zemlji nije na dovoljnom stupnju razvoja, odnosno moguće je da se i određeni broj znanstvenika odluči na povratak, ali se često događa da napuste zemlju nakon određenog vremena s obzirom na lošije uvjete rada.

Programi za poticanje suradnje domaćih institucija i tvrtki s znanstvenicima iz dijaspore su se pokazali jako dobrim na primjeru iz regije odnosno Republike Hrvatske (Fond „Jedinstvo uz pomoć znanja“, <http://www.ukf.hr/default.aspx?id=266>). Putem suradničkih projekata s dijasporom uspio se ostvariti značajan transfer znanja, tehnologija, umrežavanje hrvatskih znanstvenika s međunarodnom znanstvenom zajednicom putem mreža i kontakata dijaspore, privlačenje financiranja iz privatnog sektora i međunarodnog financiranja u hrvatske institucije. Takva vrsta programa je također relativno skupa i zahtijeva određenu spremnost na institucionalnom nivou za provođenje projekata i koordinaciju s vanjskim znanstvenim institucijama.

Manje pilot inicijative s kojima bi se moglo započeti u BIH s obzirom na ograničena financijska sredstva i stanje u znanstvenom sustavu jesu poticanje daljnjeg umrežavanja, pomoć dijaspore u poboljšanju znanosti i tehnologije u matičnoj zemlji kao i pilot programi za kratkotrajne posjete znanstvenika iz dijaspore.

U cilju poticanja daljnjeg umrežavanja predlažu se slijedeće mjere:

- a. Razvoj relativno jednostavne baze podataka s biografijama znanstvenika, kontakt podacima, mogućnosti pretraživanja po znanstvenim područjima, po užim područjima ekspertize koja će biti dostupna javnosti. Osnovni cilj navedene baze podataka je omogućiti znanstvenicima iz BIH korištenje ekspertize znanstvene dijaspore.

¹⁷ WBC-inco.net, Ammar MIRASCIJA, <http://www.wbc-inco.net/object/news/550.html>

- b. U akcijskom planu za provedbu Strategije razvoja nauke je predviđena izrada baze podataka domaćih znanstvenika, poželjno bi u istu bilo uključiti znanstvenike iz dijaspore.
- c. Kreirati web portal koji će služiti kao informacijski servis znanstvenika iz BiH i dijaspore, ali šire zajednice (studenta, poduzetnika, itd). Navedeni portal može sadržavati informacije o otvorenim pozicijama za posao u BiH i u inozemstvu, ponudama za znanstvene suradnje, najavama predavanja, tekstove s aktualnim temama u znanosti i društva u BiH i u inozemstvu. Navedeni portal bi trebao biti interaktivan (forma web foruma).

U cilju poboljšanja znanstvenog sustava predlažu se slijedeće mjere:

- a. Koristiti ekspertna znanja znanstvenika iz dijaspore u izradu strateških dokumenta i zakonskih odredbi važnih za poboljšanje sustava znanosti u BiH.
- b. Uključiti znanstvenike iz dijaspore u rad tijela nadležnih za razne segmente znanstvenog sustava.
- c. Uključiti znanstvenike iz dijaspore u recenzije domaćih prijedloga projekata.
- d. Uključiti znanstvenike iz dijaspore uredništvo domaćih znanstvenih časopisa.
- d. Mladim znanstvenicima iz BiH omogućiti kratkotrajne boravke na institucijama u inozemstvu gdje su zaposleni znanstvenici iz dijaspore. Ukoliko se radi već etabliranim znanstvenicima iz dijaspore postoji mogućnost financiranja takvih boravaka iz sredstva njihovih projekata.

U cilju privlačenja europskih fondova predlažu se slijedeće mjere:

- a. Razviti kratkotrajne programe boravka znanstvenika iz dijaspore na BiH institucijama s ciljem umrežavanja njih i njihovih pripadajućih institucija iz inozemstva s domaćim institucijama i privatnim sektorom za prijavu projekata u okviru FP7 programa. Također se u okviru ovih boravaka mogu organizirati i radionice na temu pisanja, prijavljivanja i provođenja FP7 projekata koje bi držali znanstvenici iz dijaspore s iskustvom na FP7 projektima.

Kada se stvore financijske mogućnosti predlaže se i pokretanje programa u okviru kojeg će se financirati znanstveni i tehnologijski suradnički projekti BiH institucija i privatnog sektora sa znanstvenicima iz dijaspore i njihovim pripadajućim institucijama. Kao što je gore navedeno učinci takvih projekata su višestruki od povezivanja domaće znanstvene zajednice putem kontakta i mreža dijaspore s međunarodnom znanstvenom zajednicom, transfera znanja i tehnologija kao i izgradnja cjelokupne znanstvene infrastrukture.

10. Glavne preporuke

a. Prikupljanje kvalitativnih i kvantitativnih podataka o BiH dijaspori

U svrhu poboljšanja procesa definiranja politika i kvalitetnijeg raspoređivanje sredstava za provođenje programa prema dijaspori, odnosno kreiranja politika koji će se temeljiti na dokazivim činjenicama (eng.

evidence-based policy making) potrebno je provesti kvalitativna i kvantitativna sustavna istraživanja o BiH iseljentištvu u određenim zemljama gdje je njegova zastupljenost veća. Istraživanjima je potrebno obuhvatiti čimbenike poticanja i privlačenja (push i pull faktore), dobnu, rodnu i ekonomsku strukturu, podatke o kvalificiranosti, stupnju obrazovanja, radno aktivnom stanovništvu, podatke o samozapošljavanju, angažiranosti u procesima u zemlji, itd. Preporučuje se napraviti i kvalitativno i kvantitativno istraživanje o povratnoj migraciji u Bosnu i Hercegovinu. Istraživanjem je potrebno obuhvatiti sve faktore koji utječu na uspješnu reintegraciju u društvo, dobnu, rodnu i ekonomsku strukturu, podatke o kvalificiranosti, stupnju obrazovanja, radno aktivnom stanovništvu, podatke o samozapošljavanju i motivacijske faktore za povratak.

b. Ojačavanje međuinstitucionalne suradnje i izrada Strategije o iseljentištvu

Možemo zaključiti da su napravljeni pomaci u području politika migracija i razvoja, odnosno do unazad nekoliko godina taj segment je bio zanemaren od strane državne politike. Pregledom sektorskih strategija, a posebice Razvojne strategije Bosne i Hercegovine vidi se određena prepoznatost uloge dijaspori, što je velikim dijelom odraz suradnje Sektora za iseljentištvo s resornim ministarstvima. No osim na nivou kreiranja politika međuinstitucionalnu suradnju potrebno je ojačati na operativnom nivou kako bi se politike zaista provodile. Zakonom o iseljentištvu (nije još usvojen) se predlaže osnivanje takvog tijela („Stalnog komiteta za koordinaciju saradnje sa iseljentištvom“). Sukladno praksama u svijetu za učinkovito korištenje razvojnog potencijala nije nužno postojanje zakonskog okvira koji regulira djelovanja države prema njezinoj dijaspori, već je potrebno učinkovito povezivanje sektorskih potreba i mogućnosti u zemlji s potencijalima iseljentištva. Izradom Strategije o iseljentištvu bi se mogao postići najkonzistentniji i najobuhvatniji pristup kako sektorskim potrebama u zemlji tako i mogućim doprinosima dijaspori. Grupa koja bi se oformila za izradu Strategije bi mogla nastaviti operativno djelovati i na provedbi politika. Poželjno bi bilo da se u rad tijela osim nadležnih ministarstva i institucija na državnom i entitetskom nivou, međunarodnih organizacija, nevladinog sektora, predstavnika dijaspori, uključe i predstavnici gospodarstva iz BiH.

c. Sustavno podizanje razine svijesti javnosti o razvojnim potencijalima dijaspori

Osim studije „Glas tih većine“ provedene od UNDP-ija i ACIPS-ove studije ne postoje istraživanja o mišljenju javnog mijenja u BiH o pitanjima vezanim za dijasporu. Sukladno nalazima tih istraživanja može se zaključiti da je percepcija dobra, ali da nije prepoznata uloga dijaspori u razvoju BiH. Potrebno bi bilo učiniti sustavno ispitivanje javnog mijenja o dijaspori i na temelju rezultata ispitivanja pokrenuti komunikacijsku kampanju s ciljem podizanja svijesti javnosti o razvojnoj ulozi BiH dijaspori. Korist ovakve kampanje bi mogla biti višestruka. Jedan od razloga je što javno mišljenje ima utjecaj na stvaranje politika. S druge strane ovakvom kampanjom bi se „odalo priznanje“ postignućima pojedinaca iz dijaspori u matičnoj zemlji, što je jedan i od načina motiviranja iste za uključivanje u razvojne procese u zemlji. Treće premda taj aspekt nije obrađen izvještajem je politička konotacija koja se veže uz dijasporu. Ovakav pristup bi doprinio sagledavanju dijaspori iz druge perspektive.

d. Kreiranje učinkovitih programa i inicijativa

Sukladno parcijalnim podacima koji postoje o BiH dijaspori, možemo zaključiti da je BiH dijaspora heterogena skupina prema stupnju kvalificiranosti, što otvara niz mogućnosti za korištenje raznih doprinosa iste, te osim korištenja potencijala visokokvalificirane i znanstvene dijaspori, potrebo je uzeti u obzir i moguće doprinose niskokvalificirane dijaspori. Kada govorimo o programima trajnog, virtualnog ili privremenog povratka, zbog gospodarskih i političkih prilika preporuča se zasada veći fokus

staviti na programe virtualnog i privremenog povratka. U samom kreiranju politika i programa potrebno je dati veću ulogu dijaspori, a s druge strane je nužno je napraviti i sektorsku analizu u zemlji odnosno napraviti procjenu programa koji bi bili prilagođeni zemlji. U svrhu procjene izvedivosti određenih programa bilo bi poželjno pokrenuti pilot inicijative, na temelju čijih rezultata bi se mogli vidjeti smjerovi daljnjeg djelovanja. Također bi se s ciljem kreiranja novih programa trebala napraviti evaluacija učinaka koje su proizveli već implementirani programi odnosno utvrditi koje programe je potrebno nastaviti ili što je nužno poboljšati u kreiranju i implementaciji programa za postizanje maksimalnog učinka.

Bibliografija

Beyond Remittances: The Role of Diaspora in Poverty Reduction in their Countries of Origin, Migration Policy Institute Washington, DC, 2004.

Dokument višegodišnjeg indikativnog planiranja (MIPD) 2009 - . 2011, European Commission, 2009.

Glas tihe većine, slike sadašnjosti i vizije budućnosti Bosne i Hercegovine, UNDP, Sarajevo 2007.

Maximising the Development-Impact of Migration-related Financial Flows and Investment to Bosnia and Herzegovina, IASCI, 2010.

Mobilizing Diaspora Entrepreneurship for Development, Migration Policy Institute, 2010.

Pregled stanja bosanskohercegovačkog iseljništva, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2008.

Razvojna strategija Bosne i Hercegovine, radni dokument, Sarajevo, 2009.

Role of Diaspora in Development: International Experiences, International Workshop on the Economic and Social Impact of Migration, Remittances, and Diaspora, Piyasiri Wickramasekara, Armenia, 2010.

Strategija integriranja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006.

Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2010.-2015., Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2009.

Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine, radni dokument, Sarajevo, 2009.

Strategija u oblasti imigracije i azila i akcioni plan 2008-2011, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine i Međunarodna organizacija za migracije, Misija u BiH, Sarajevo, 2008.

Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010. – 2014, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2010.

Using the Intellectual Diaspora to Reverse the Brain Drain: Some Useful Examples, Mercy Brown University of Cape Town South Africa,

Internet izvori

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, <http://www.bhas.ba/new/Default.asp>

Eurostat, Science and Technology,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsc00001&plugin=1>

Matica hrvatska, "Umjesto 'odljeva' – moguća 'cirkulacija mozgova'?", Vedran Horvat, http://www.matica.hr/HRRevija/revija2004_1.nsf/AllWebDocs/odljev

Središnje Središnja agencije agencija za financiranje i ugovaranje programa i projekata Europske unije (SAFU), Rječnik pojmova, <http://www.safu.hr/hr/rjecnik>

Intervjui

Ćosić Emina, Istraživačica, ACIPS

Hodžić Jasmin, Projektni koordinator, Svjetski univerzitetski servis (WUS) Austria

Hrustanović- Isović Lejla, Task manager, Delegacija Evropske komisije u BiH

Jugović Stevan, Projektni koordinator TRQN, IOM

Miraščija Ammar, Šef odsjeka, Odsjek za nauku i kulturu, Ministarstvo civilnih poslova

Mraović Boriša, Mlađi istraživač, ACIPS

Nikolić Sara, Viša istraživačica, ACIPS

Njuhović Azemina, Pomoćnik ministra za informatizaciju obrazovanja i nauke, Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo

Stanić Isma, Šef odsjeka, Sektor za iseljništvo, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Tanović, Lamija, Redovni profesor, Odsjeku za fiziku, Prirodno-matematički fakultet, Univerziteta u Sarajevu

Telalović Aiša, Viša stručna saradnica, Sektor za iseljništvo, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Tihić-Kadrić Ruzmira, Pomoćnik ministra, Sektor za iseljništvo, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice